

ding had. In haar ziekenhuis ontstaan chaotische toestanden door ontbrekend, gevluicht personeel en door gebrek aan medicamenten uit West-Berlijn. Haar jongste, geliefde broer vlucht naar München. Bij het doorzoeken van haar kamer naar de vluchting constateren de politieagenten tijdens het routineonderzoek, dat D. zonder vestigingsvergunning in Oost-Berlijn woont. Nooedgevongen verhuist zij naar het zusterverblijf van het ziekenhuis, waar zij een kamer met een andere verpleegster moet delen. Door de grote spanningen voelt D. zich ook steeds minder welkom in het gezin van haar oudste, materialistisch ingestelde broer, dat zij vooral bezoekt om met haar kleine nichtje te kunnen wandelen. Met haar afgetobde, verbitterde moeder in Potsdam heeft D. nauwelijks contact. Zij weet met haar vrije tijd geen raad.

Na maanden bereikt haar een gesmokkelde brief van B., waarin hij haar vraagt naar West-Duitsland te komen. In een gesmokkelde antwoordbrief laat zij B. weten dat zij – hoewel aarzelend – op zijn voorstel wil ingaan en de zorgvuldig voorbereide vluchtpoging zal ondernemen. Dag en nacht voelt D. een verstikkende angst. Zij is argwanend tegenover het Westen; bovendien is zij onzeker over haar gevoelens voor B. Zij krijgt een valse pas op naam van de heilgymnaste F.; als toeriste uit Oostenrijk is deze via Berlijn op weg naar Scandinavië. Wanneer D. na de geslaagde, spannende vlucht in het afgesproken café in West-Berlijn aankomt, is zij bitter teleurgesteld B. daar niet aan te treffen. Zij zoekt na enige dagen B. op in het ziekenhuis, die haar een huwelijksaanzoek doet. Omdat zij hem, als zieke, niet onnodig wil opwinden, belooft zij dit te zullen overwegen. Maar voor de bezoektijd om is, gaat zij al bij B. weg, omdat zij de rest van het ziekenhuis nog wil bezichtigen. Zij woont tijdelijk bij een jong echtpaar met een kind, dat even oud is als haar nichtje; maar na haar bezoek aan het ziekenhuis wil zij de advertenties uit de weekendkranten bestuderen, omdat zij op zoek is naar een kamer en een betrekking.

De prozaschrijver Uwe Johnson werd in Pommeren geboren (1934), verhuiste in 1959 naar West-Berlijn, en verbleef daarna in New-York en Sheerness (Engeland), waar hij in 1984 overleed. Hoofdtitels in al zijn prozawerken is de Duitse deling. Ook de roman *Zwei Ansichten* (1965) speelt zich af in de DDR en West-Duitsland. In tien hoofdstukken, die beurtelings aan B. (= Bundesrepublik?) en aan D. (= DDR?) zijn gewijd, registreert Johnson als een kroniekschrijver de maatschappelijke en emotionele gevolgen van de sluiting van de grens tussen Oost- en West-Berlijn. Hij schrijft in een complexe stijl met

veel bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden, waarin bovendien heden en verleden ineenvloeien.

J.E.B.

Franz Kafka

DER PROZESS

1915

Josef K. is een procureurhouder met een goede reputatie. Hij leidt een rustig en regelmatig leven. Hij woont op kamers bij een hospita en is stamgast van een café in de buurt.

Op een ochtend – het is de ochtend van zijn dertigste verjaardag – wordt K. plotseling en zonder opgaaf van redenen gearresteerd. Aanvankelijk is K. in grote verwarring gebracht, maar dan krijgen gevoelens van ergernis de overhand. Hij probeert een verklaring voor het gebeurde te vinden. Enerzijds veronderstelt hij dat het een grap is die zijn collega's van de bank met hem hebben uitgehaald. Anderzijds vat hij de situatie zeer ernstig op, en plekt hij erover, hoe hij zich er het makkelijkst zou kunnen uittrekken. Van de bewakers met wie K. een gesprek probeert aan te knopen over zijn inhechtingsneming, krijgt hij een vreemd verhaal te horen: De regering zou de schuld niet onder de bevolking zoeken, maar de schuld zou zelf wel een weg naar de regering weten te vinden. K., die zich van geen enkele schuld bewust is, heeft vanaf nu de neiging zich overal voor te rechtvaardigen.

Thuisgekomen – vooralsnog heeft K. de toestemming van het gerecht om zijn zakelijke plichten als procureurhouder na te komen – verontschuldigt hij zich uitgebreid bij zijn hospita voor het feit dat hij 's morgens gearresteerd is. Ook bij zijn buurvrouw, juffrouw Bürstner, verontschuldigt hij zich. Het medeleven dat zij K. toont, wordt door hem verkeerd opgevat, en met plotseling onstane wellust kust hij haar wild. De dagen hierna stelt K. alles in het werk om zijn onbehoorlijke gedrag tegenover juffrouw Bürstner te rechtvaardigen.

Via de telefoon krijgt K. het bevel, voor de eerste keer voor het gerecht te verschijnen om verhoord te worden.

Na lang zoeken vindt K. de rechtszaal. Deze bevindt zich in een overvolle huurkazerne in een buitenwijk van de stad. Tevergeefs probeert K. met een lange rede de beampte die hem verhoort van zijn onschuld te overtuigen. K. beweert dat zijn arrestatie op een

groot misverstand moet berusten, dat de ambtenarij corrupt is en dat het proces tegen hem volkomen zinloos is. Zijn toespraak heeft echter totaal geen uitwerking en veroorzaakt bij een deel van het publiek zelfs grote hilariteit.

Langzamerhand raakt K. steeds meer in de ban van het machtinge gerecht. Hij heeft de rechters nog niet te zien gekregen en hij is ook nog niet officieel aangeklaagd voor iets dat hij misdaan zou hebben. De onzekerheid over het proces neemt zulke vormen aan, dat K.'s onberispelijkheid als procuratiethouder er onder te lijden heeft.

Via een oom komt K. in contact met advocaat Huld, die veel invloed bij rechters en ambtenaren heeft. De eerste keer dat K. bij de door een ziekte aan het bed gekluisterde advocaat op bezoek is, verspeelt hij de gelegenheid om via Huld hulp van een invloedrijk persoon te krijgen. Terwijl er een uiterst moeizaam gesprek gaande is tussen K.'s oom, advocaat Huld, de directeur van de Kanselarij en K. zelf klinkt er lawaai in de kamer eraanast. K. gaat kijken wat er aan de hand is. In de kamer treft hij de huishoudster van Huld aan. K. gaat niet terug, maar geeft zich over aan de zinnelijke verlangens van de vrouw. Het feit dat K. het gesprek met de drie heren laat voor wat het is geeft aan, dat K. daar weinig heil meer in ziet.

Langzamerhand begint K. onder invloed van het proces geestelijk en lichamelijk -hij slaapt slecht- af te takelen.

De schilder Signorelli, die K. op aanraden van een goede zaken-vriend bezoekt, kan hem niet echt verder helpen. Signorelli portretteert de rechters en heeft goede contacten met hen. Hij vertelt K., dat er alleen in theorie echte vrijpraak mogelijk is. In de meeste gevallen is er sprake van een schijnbare vrijpraak. Dat houdt in dat de verdachte na te zijn vrijgesproken steeds weer gearresteerd wordt, waarna er weer een schijnbare vrijpraak volgt. Bovendien wordt door rechters en advocaten gepoogd, het proces tot in het oneindige te rekken. Ook Huld zou daaraan meedoen. K. besluit daarom om van Huld's diensten geen gebruik meer te maken.

In de dom, waar K. met een in kunst geïnteresseerde Italiaanse zakenvriend een afspraak heeft, ontmoet hij een geestelijke, die zichzelf een 'gevangenskapeiaan' noemt. Deze priester vertelt K. 'de legende van de wet'. Deze legende gaat over een man, die zich er zijn hele leven van laat weerhouden een voor hem alleen toegankelijke deur van de wet binnen te gaan. Vlak voor zijn dood vernemen wij dat de deur naar de wet speciaal voor hem bedoeld was. K. begrijpt niet dat hij eigenlijk de hoofdrol speelt in deze legende, en hij blijft de oorzaak van de situatie waar hij zich nu in bevindt bij anderen zoeken in plaats van bij zichzelf. De terechtstelling van K. komt onverwacht. Zonder dat hij ooit

voor de rechters is voorgeleid wordt hij op een morgen door twee mannen opgehaald. In een afgelegen steengroeve wordt K. als een hond neergestoken. Geen moment heeft hij zich tegen de uitvoerders van het vonnis verzet.

Der Prozess, in 1925 door zijn vriend Max Brod gepubliceerd, is door Kafka omstreeks 1915 geschreven. De roman wordt als voorloper beschouwd van de surrealistische literatuur, die vooral in Frankrijk vanaf het einde van de Eerste Wereldoorlog aan betekenis won. Er is in *Der Prozess* namelijk sprake van een objectieve beschrijving van gebeurtenissen, die tegelijkertijd tot uitdrukking brengt wat er zich allemaal in de hoofdpersoon afspeelt. Dit is een van de belangrijkste kenmerken van het literaire surrealisme.

De roman, die aanvankelijk in Duitsland nauwelijks de aandacht trok, is op zeer veel manieren geïnterpreteerd. Meestal doet men moeite, de symbolische, allegorische of parabolische betekenis te achterhalen, maar de zeer uiteenlopende resultaten geven aan, dat een eensluidende interpretatie onmogelijk is. In het algemeen kan men zeggen, dat in *Der Prozess*, zoals in Kafka's gehele oeuvre, de uitzichtloze strijd van het individu tegen verborgen, maar alomtegenwoordige machten het hoofdthema vormt. De mens beset dat hij verloren rondwaalt op deze wereld, zijn zoeken is uitzichtloos. Het werk van Kafka is zeer gesloten, alles wat hij schreef kwam voort uit één grote bron: het bewuste en onbewuste leven van hemzelf. In *Der Prozess* is de hoofdpersoon, K., niemand anders dan Kafka zelf.

Kafka's proza is realistisch en zakelijk, hij ziet af van sfeertekeningen. Desondanks gaat er van de situaties een magische werking uit, er ontstaat een onwerkelijke sfeer.

E.S.T.

Franz Kafka DAS SCHLOSS

1924

Op een late winteravond komt de landmeter K. aan in een dorp dat aan de voet ligt van een berg waarop een kasteel staat. In een café valt K. in slaap. Enkele boeren, die zien dat hij een vreemdeling is, maken hem wakker. Ze wijzen hem erop dat het dorp onder toezicht staat van het kasteel, en dat iedereen een